

звинувачено у його відсутності. Слідство 1919 року розпочалося з доносу від директора школи, який стверджував, що на учительській конференції В. Баліцький заявив: «Ганьба тим полякам, які русинам створити свою державу перешкоджають» [1, арк. 5]. Вже згодом до матеріалів слідства було долучено інформацію про його присягу на вірність ЗУНР, яку давали всі державні службовці, щоб залишитися на своїх місцях. Оскільки В. Баліцький продовжував працювати, то слідча комісія дійшла до висновку, що документ з присягою підписав і він. До цього додалася ще й колективна заява колег Віктора Баліцького, що відмовилися з ним працювати: «Додати належить, що гроно вчительське школи ухвалило не працювати з Баліцьким. Вже під час російської окупації він був єдиним поляком, що пішов на курс російської мови» [1, арк. 6]. Проте в листі-виправданні до Крайової шкільної ради В. Баліцький стверджував, що колеги підписали заяву під тиском директора школи, а він сам про українську державу говорив у контексті збереження миру в повоєнному світі [1, арк. 1]. Звинувачення в гострих висловлюваннях В. Баліцького підтвердження не знайшли, але покарання у вигляді звільнення, а згодом призначення в інший кінець Польщі він таки поніс. Фактично його було покарано за те, що незважаючи на політичні і національні протиріччя в польсько-українському середовищі він залишився вчителем, що сумлінно виконував свої обов'язки.

Отож, Віктор Баліцький зробив остаточний вибір на користь служінню загальнолюдським, а не національним ідеалам. На його світоглядну позицію мав вплив ряд факторів, таких, зокрема, як глибока інтеграція з дитинства в мішаний польсько-руський простір, сприйняття власного вчительського фаху як просвітницької місії, а також негативний досвід участі в національно-політичному протистоянні. Вибір просвітницького месіанізму зробив Віктора Баліцького добрим учителем, але в умовах загострення національних протиріч професійні якості педагога стали другорядними, а він сам отримав тавро «не гідного довіри».

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України у місті Львові. – Ф.178. – Оп.1. – Спр.5211. – 56 арк. (Особова справа Баліцького Віктора 1919–1921). // Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy u misti L'vovi. – F.178. – Op.1. – Spr.5211. – 56 арк. (Osobova sprava Balic'kogo Viktora 1919–1921).
2. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі – AAN). – Zesp.14 (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego). – Sygn.1606 (Balicka Halina). – 16 k.
3. AAN. – Zesp.14. – Sygn.1607 (Balicka Zofia). – 101 k.
4. AAN. – Zesp.14. – Sygn.1608 (Balicka Juliusz). – 116 k.
5. AAN. – Zesp.14. – Sygn.1609 (Balicki Stefan). – 45 k.
6. Dom Literatury Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. – Sygn. Rkp. DL 465 (Dzienniki. Spuścizna literacka S. Balickiego). – 138 k.
7. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Rkps I. 13254. (Balicki W. Wspomnienia nauczyciela z lat 1861–1921). – 790 k.

Varanytsya A. O., postgraduate student, Institute of Ukrainian Studies I. Kryp'iakevych NAS of Ukraine (Ukraine, Lviv), annavend@ukr.net
«I am a teacher and my pupils are only children»: Life history of Wiktor Balicki on the background of Polish–Ukrainian relations in Galicia of the end of the 19th and the beginning of the 20th century

The article focuses on microhistory of Wiktor Balicki, public school teacher in Galicia of the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. W. Balicki (Pole of origin) lived and worked until 1920 on the area of Polish–Ukrainian ethnic borderland in eastern part of the province. Exacerbation of national relations

at that time and specificity of the teacher's work in ethnically mixed schools put him in a position where he had to choose between national and universal (human) values. Being a good Pole (or Ruthenian) or being a good teacher – it was a moral problem which every teacher had to face with. Microhistory of Wiktor Balicki shows one of the possible strategies to choose for teacher–human on the background of the era.

Keywords: public school teacher, Polish–Ukrainian relations, Galicia, public school.

* * *

УДК 94(477)

Вовк Л. Г.,
 директор Львівського медичного коледжу
 післядипломної освіти, здобувач Центру дослідження
 українсько-польських відносин, Інститут
 українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
 (Україна, Львів), medcolpo@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «УЧИТЕЛЬСЬКА ГРОМАДА» У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Проаналізовано діяльність товариства «Учительська громада» у роки Першої світової та польсько-українських воєн, а також у перші повоєнні роки. Відзначено, що учительська організація навіть в умовах воєнних дій на території Галичини не припинила діяльність, продовжуючи працювати в культурно-освітньому напрямі. Констатовано, що чимало педагогів, які були членами товариства, взяли участь у бойових діях Першої світової війни, вступили у лави збройних сил Західно-Української Народної Республіки. Наголошено, що у новоствореній державі (ЗУНР) члени товариства підтримували новачі влади в освітній сфері, зокрема виступили одними з ініціаторів скликання з'їзду учителів середніх шкіл з території, що була під владою ЗУНР (1919 р.). Зауважено, що поразка українців у державотворчих змаганнях (1918–1919 рр.) перекреслила надії українців на формування української школи, привела до утисків національно-свідомих педагогів, що негативно відобразилося на діяльності «Учительської громади» у перші повоєнні роки.

Ключові слова: «Учительська громада», Галичина, Перша світова війна, українсько-польська війна, учитель, освіта, школа.

Напередодні Першої світової війни одним із провідних українських учительських товариств Галичини залишалася «Учительська громада». Товариство стало вагомим «гравцем» на культурно-освітньому полі у Східній Галичині, акумулювало у своїх лавах відомих громадсько-політичних діячів. Учительська організація ввійшла до Державного союзу учителів державних шкіл Австро-Угорщини (1909 р.), підтримувала тісні відносини із Краєвим шкільним союзом, «Просвітою», Українським педагогічним товариством (УПТ), Товариством ім. Сковороди у Чернівцях, яке навіть організувало субвенцію Буковинського сейму на видання часопису «Нова школа». Члени товариства організували відзначення національних свят та урочистих заходів у навчальних закладах краю, виступили одними з ініціаторів скликання Всеукраїнського шкільного конгресу. Проте, Перша світова війна практично унеможливила діяльність «Учительської громади», відкрила нову сторінку в її історії.

Діяльність українських учительських товариств Галичини – невідома сторінка української історіографії, яка тільки в останні десятиліття почала наповнюватися новими фактами. У працях М. Барної [1], Г. Білавич та Б. Савчука [2], Н. Кошелевої [5], І. Курляк [6], О. Луківа [8], Б. Ступарика [12; 13], В. Чоповського [19] та ін. вчених у контексті значно ширших проблем фрагментарно висвітлено окремі аспекти досліджуваної проблеми. Джерельну основу статті становлять матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львівській області (ЦДАІЛ України), матеріали

періодичної преси, спогади учителів-членів учительських товариств. Основна мета розвідки – охарактеризувати особливості діяльності «Учительської громади» у роки Першої світової та польсько-української воєн, а також перші повосенні роки (1914–1922 рр.).

Зміст діяльності «Учительської громади» у 1914–1922 рр. поза організаційними рамками, був «набагато біднішим» у порівнянні з довоєнним. Перша світова війна і польсько-українська війна, їх наслідки висунули нові проблеми у суспільно-культурному житті Галичини. За словами О. Терлецького: «Воєнні умовини не дозволяли влаштувати виміни думок, яка була конечна. Ішло передусім про молодь. Війна витворила інакшу психіку в молоді і громадянстві. У нових обставинах треба було зорієнтуватися, тому дуже корисні були реферати на тему виховання молоді і про вплив війни на її психіку» [15, с. 3–48].

Перша світова війна перервала діяльність «Учительської громади». Тільки після відступу російських військ у травні-червні 1915 р. з Галичини, товариство відновило діяльність на звільненій території. Почин зробила філія в Перемишлі, яка організувала 21 вересня 1915 р. нараду за участю 15 осіб. 29 вересня того ж року у Львові відбулася нарада членів товариства (19 осіб) на якій обрано комітет, який мав виконувати функції Головного відділу в умовах війни. Всіма справами товариства у цей період керував Ю. Стефанович за допомогою чисельно не повного Головного Відділу та кількох кооптованих членів. Згодом на сходах львівських членів «Учительської громади» порушено питання діяльності середніх шкіл і ухвалено створити за участю товариства шкільну комісію для Волині і Холмщині, яка б виконувала важливе завдання організації шкіл на цих землях. Обговорення цього питання відбулося і в Перемиській філії. Упродовж листопада-грудня 1915 р. відбулося декілька нарад членів «Учительської громади» на яких виголошено доволі змістовні реферати [15, с. 3–48].

Після повернення до краю значної кількості колишніх членів товариства, 19 квітня 1916 р. було скликано загальні збори «Учительської громади» у Львові, на яких обрано Головний відділ під проводом К. Студинського. Керівники товариства з огляду на воєнний стан не могли розвивати активної, передусім, організаційної діяльності. Не завжди ефективною була також діяльність щодо захисту станових інтересів «Учительської громади». Зокрема, не допомогли протести філії в Перемишлі у 1915 р. з приводу арештів і вивезення до Телергофу трьох учителів Перемиської гімназії – В. Зубрицького, Т. Коростія, І. Гонтарського. Безрезультатною виявилася вимога «Учительської громади», передана Красвій шкільній раді у 1916 р. про призначення директорами гімназій відповідних професійних, досвідчених осіб. Товариство протестувало проти арештів декількох учителів Коломийської гімназії, спрямувавши їх до кураторії Львівської шкільної округи у Львові і Міністерства освіти у Варшаві [16, с. 105].

Наступні загальні збори товариства мали відбутися 1 листопада 1918 р., проте Листопадовий зрив, початок польсько-української війни не дозволили їх скликати. Утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), злука Української Народної Республіки (УНР) і ЗУНР подарували надії «Учительській громаді» на

успішне та ефективне розв'язання проблем освіти у власній державі. Зокрема, уже 6 листопада 1918 р. Українською Національною Радою був створений Державний секретаріат освіти і віросповідань. Найважливіші закони щодо організації освіти були ухвалені урядом після злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. [7, с. 99].

За участю делегатів «Учительської громади», 3 лютого 1919 р. відбувся з'їзд представників народного учительства Західної України, який розглядав питання організації народного шкільництва та станові справи українського учительства. У резолюціях з'їзду підкреслювалось, що «народна школа стала силою факту, державною конституцією Української Народної Республіки, а внаслідок цього народні учителі і учительки в дієвій службі зістали з днем 1 січня 1919 р. державними урядниками...» [17, арк. 17].

Для формування основ української школи важливе значення мав ухвалений 19 лютого 1919 р. закон «Про основні уладження шкільництва на Західній Області Української Народної Республіки». Законодавчий акт передбачав, що всі школи на території УНР-ЗУНР повинні стати державними, а вчителі, які працюють в них – державними урядниками. Мовою викладання в навчальних закладах краю проголошувалася українська [12, с. 21–22].

Проте, після відступу українського війська зі Львова, «Учительська громада», де-факто, припинила свої діяльність до жовтня 1919 р. Значно раніше припинила діяльність філія в Перемишлі, яка, як відзначалося, була відновлена у 1915 р. Інші філії «Учительської громади», за винятком Станиславівської та Яворівської, взагалі не відновили своєї діяльності. Водночас діяльність філії у Станиславові, відновленої у січні 1916 р. перервала російська наступальна операція (не діяла до серпня 1917 р.) [21, с. 45].

Сучасники подій зауважували, що у цей доленосний період «українське середнє вчительство в почутті обов'язку зглядом нації..., взяло активну участь в українському національному життю Галичини, в добі відродження, в часі визвольної боротьби... Коли прийшло до боротьби за політичну незалежність, то багато з цього вчительства знайшлося в рядах української армії, а багато лягло головами...» [14, с. 3].

Відзначимо, що коли осідком уряду ЗУНР став Станиславів, місцева філія товариства «виявляла найбільшу активність» (голова – Д. Джержка), завдяки чому 21–23 березня 1919 р. відбувся з'їзд учителів середніх шкіл з території, що була під владою ЗУНР. З важливішою доповіддю (рефератом) виступив Г. Брегідер. У резолюції, що стосувалася реформи шкільництва стверджувався національний характер школи, яка мала готувати не тільки до студій університетів, але й «до життя і праці» [4, с. 67].

На думку учасників зібрання, школа мала стати вільною від односторонніх впливів держави, церкви, політичних партій. Стверджуючи свободу совісті з'їзд ухвалив, що навчання релігії та виконання релігійних практик мало бути залежним до 16 року життя від волі родичів, а пізніше – від волі самого учня. Хоча основою виховання з'їзд вважав фізичну культуру, проте його делегати виступили проти мілітаризації школи. Для співпраці школи і батьків мали утворитися батьківські комітети з дорадчим голосом. Запланована

з'їздом зреформована середня школа мала поділитися на: нижчу; однотипову середню школу без класичних мов; різнотипову середню школу (гуманістична, реальна, модерно-філологічна і технічна) [4, с. 67].

У питанні станової організації вирішено, що все учительство середніх шкіл мало організуватися на демократично-республіканських основах. Учителі всіх середніх шкіл однієї місцевості мали утворити Раду учителів середніх шкіл цієї ж місцевості. Всі ради учителів середніх шкіл на місцях визначали одного представника до Центральної ради учителів середніх шкіл західної області УНР, яка мала осередок у місці осідку обласного уряду. Центральна рада учителів середніх шкіл обирала виділ, який складався з 9 членів. Він же обирав 3 постійних представників до Державного секретаріату освіти. Мужі довір'я Центральна рада учителів середніх шкіл мали вирішальний голос у всіх станових справах учительства середніх шкіл та у справах середнього шкільництва. На основі цієї станової організації мали проводитися кожні п'ять років вибори директора, його заступника і управителя середньої школи. З'їзд висловився за таке матеріальне забезпечення учителів, щоб «вони могли повністю присвятити себе педагогічній праці» [4, с. 67].

Резолюції з'їзду учителів середніх шкіл були неоднозначно сприйняті в «Учительській громаді». «Коли в резолюціях вискасується застереження щодо інгеренції в шкільних справах нашої власної держави, – підкреслював О. Терлецький, – яка щойно творилася, коли вплив церкви на школу бажалося усунути тоді, як нам треба було в пору затяжних змагань консолідації всіх наших сил, і врешті, коли автори резолюції боялися, щоби наша молодь не захоплювалася мілітаризмом і то саме тоді, к нам треба було міцної армії, то це доказ, що учасники цього з'їзду не здавали собі як слід справи з поваги хвилі, не бачили дійсності, а жили кличками, що їх вигадувала східноєвропейська революція 1917–1918 рр.» [15, с. 25].

Поразка українців у національно-визвольних змаганнях 1918–1919 рр. не могла не вплинути на діяльність товариства. «Учительська громада» усвідомлювала, що працювати доведеться «в тяжкій, напруженій атмосфері», але саме «муравлина, ідейна і творча праця для добра грядущих поколінь» [10, с. 1], – було найважливішим завданням українського вчителя у нових суспільно-політичних умовах. Товариство, не зважаючи на репресії та тиск карально-репресивної системи, виступало за: створення вищих шкіл у Львові; заснування нових середніх шкіл, «вивінування їх необхідними шкільними приладами і засобами навчання»; створення гігієнічних умов навчання для української молоді; заснування у кожній українській громаді школи з українською мовою навчання; створення умов для вільного і «ніким не спиняваного розвитку української культури» [10, с. 1].

Члени «Учительської громади» зауважували, що «наші сусіди мають на послугах необхідні засоби та силу державного апарату. Однак, вони не вдовольняються своїми державними установами, а вторять громадські організації для прискорення своїх задушевних мрій. Перед нами стає цілій своїй величї потреба удержання нашого приватного шкільництва, на сторожі котрого стоїть У.П.Т. Якщо не хочемо дати

себе живцем похоронити, мусимо подумати про засоби доцільної оборони» [10, с. 1].

Складний післявоєнний період відбився на діяльності членів «Учительської громади» [11, с. 1]. Після наступу польських військ та еміграції уряду ЗУНР, польські інституції влади до осені 1919 р. не дозволяли скликати навіть засідання Головного відділу у Львові. Його перше повоєнне засідання відбулося 2 жовтня 1919 р. з єдиним питанням на порядку денному – відновлення діяльності філії товариства. Упродовж наступного року відновили діяльність філії товариства в Стрию і Коломиї, 1921 р. – Бережанах, Перемишлі, Тернополі, Чорткові, Рогатині та Долині [15, с. 30].

Загальні збори товариства 12 лютого 1920 р. зафіксували діяльність 10 філій та понад 320 членів. На зборах поставлено вимогу «притягнути у члени «Учительської громади» громадян з-поза фахових педагогів і зацікавити справами шкільництва і публичного виховання ширший загаль», чого однак у найближчі роки не вдалося досягнути. Окреслена проблема обговорювалася й на чергових загальних зборах товариства 26 грудня 1920 р. [18, арк. 9].

Зауважено, що: «Учительська громада» брала участь над службовим правильником вчителів приватних середніх шкіл УПТ; філії товариства започаткували дискусію про реформування середньої школи (М. Сабат підготував для українських гімназій навчальний план, який уже був предметом нарад «Учительської громади»); філії в Стрию і Бережанах здійснили заходи щодо перетворення українських рівнорядних відділів у самостійні гімназії; філії в Перемишлі та Тернополі організували підготовчі курси для учнів до вступу в гімназії; філія в Станиславові дискутувала над планами будови вакаційних осель у Микуличині і Ямній [21, с. 29].

Щодо організаційних справ, на загальних зборах «Учительської громади» 26 грудня 1920 р. відзначено, що найдіяльнішими виявилися філії у Станиславові, Долині, Стрию, Перемишлі, водночас в інших не було можливості розвинути активну діяльність. Констатовано, що з довоєнних не відновили діяльності три осередки – Львові, Городенці і Сокалі. 31 делегат «Учительської громади» обрав головою організації С. Громницького [15, с. 32].

Голова Української радикальної партії І. Макух слушно зауважував, що «винищити українську інтелігенцію – це було перше завдання польської адміністрації та поліції» [9, с. 9]. У таких умовах, одним із першочергових завдань новообраного голови товариства стало відновлення видання друкованого органу «Учительської громади». Завдяки зусиллям С. Громницького, «Наша школа» відновила діяльність у 1921 р. Щодо змістовної спрямованості журналу, то члени товариства розходилися в думках: одні бажали видавати журнал для учителів-фахівців у форматі існуючої «Нашої школи», інші – М. Галушинський та ін. радили видавати орган, присвячений справам національного і суспільного виховання. Останні вважали, що такий часопис з загальним характером здобуде передплатників також «у позавчительських колах» [10, с. 1].

Головний відділ прислухався до другої пропозиції і у квітні 1921 р. з'явився часопис «Світло» (редактор

М. Галуцький). У першому числі вміщено статті виключно педагогічного змісту з дошкільного, шкільного і позашкільного виховання. Проте були відсутні статті з дидактики, методики, не було також відділу рецензії. У 1922 р. з'явилося три випуски «Світла», де вміщено повідомлення про наради УПТ щодо видання шкільних підручників [10, с. 1].

С. Громницький реорганізував основні фонди товариства. Зауважимо, що ще у 1916 р. Головний відділ виступив з ідеєю заснування т.зв. «вдовиного фонду», призначеного для вдів – членів «Учительської громади», однак особливої підтримки лідери товариства не відчували. Тільки після Першої світової війни було активізовано діяльність у цьому напрямі, оскільки родини членів «Учительської громади» опинилися у критичному матеріальному становищі [15, с. 32].

У квітні 1921 р. Головний відділ у порозумінні з філіями організував «допомоговий фонд» названий тоді «фондом лихоліття». У результаті допомоги діставали безробітні вчителі, вдови і родини тих членів товариства, які не повернулися до краю. Філії в Станиславові і Перемишлі ініціювали збірку коштів на користь письменника В. Самійленка. Того ж року місцева влада заборонила Головному відділу «Учительської громади» організувати науково-методичні наради (сходина) з рефератами. Проте філії практику відчитів рефератів на науково-педагогічні і науково-популярні теми продовжували й у 1922 р., зокрема у Перемишлі, Коломиї, Бережанах, Тернополі та Станиславові [15, с. 32].

Нові шкільні програми навчання (1922 р.) «не брали під увагу» вивчення української мови, не враховували потреб української молоді у вивченні історії і географії, адже вони майже не торкалися України. Матеріал навчання необхідно було пристосовувати до нових напрямів і методів шкільної навчальної і виховної роботи. З цих причин, у цей період Головний відділ і філії в Перемишлі, а також окремі вчителі – члени «Учительської громади» присвятили «багато праці» складанню нових програм навчання і пристосуванню нових методів праці до викладання української мови, історії, географії, як найважливіших предметів в системі національного виховання [3, с. 4].

Власне починаючи з 1922 р. робота у цьому напрямі проводилася безперервно в різних установах: «Учительській громаді», «Рідній школі», засіданнях педагогічних рад гімназій у Львові, Перемишлі та ін. Зокрема Я. Гопдинський, В. Радзикович, А. Княжинський, Я. Біленський, О. Панейко та ін. внесли вагомий внесок у методику вивчення рідної мови. З найважливіших починів у цій сфері відзначимо сходина львівських українців (1922 р.) і ширші наради членів «Учительської громади», на яких обговорювалися програми навчання української мови у середніх навчальних закладах Галичини [20, с. 7].

Зауважимо, що ситуація ускладнилася після прийняття т.зв. утравквістичних законів. «Українська школа» писала, що існування загальноосвітніх державних середніх шкіл після їх ухвалення залежить виключно від «доброї волі і свобідної оцінки міністра освіти». Більше того, подальше існування українських шкіл залежить від того, хто очолюватиме міністерство освіти, від суспільно-політичної ситуації в державі і вкінці «від

становища, яке у відношенні до спроб з'єдинення займе український нарід» [20, с. 7].

Надзвичайно жвава діяльність товариства на початку 1920-х рр. привела до збільшення членів організації, дозволила викристалізувати її актив, розширила сфери роботи. Так, у Долині 12 жовтня 1922 р. при філії було організовано «Становий комітет приватних вчителів середніх шкіл УПТ», який мав захищати станові інтереси приватних учителів (головою Комітету обрано О. Назаревича). Головний Відділ також намагався поживити діяльність провідних філій та відкрити нові. Вказані заходи привели до істотного збільшення кількості членів-учителів до 353-х наприкінці 1922 р. [21, с. 34].

Таким чином, товариство «Учительська громада» поряд із «Взаємною поміччю українського вчительства», «Рідною школою», «Просвітою» та ін. національно-культурними організаціями у роки Першої світової війни та перші повоєнні роки намагалося не втратити вплив на українське учительство, в умовах новоутвореної ЗУНР мобілізувати їх з метою побудови українською за духом школи. Поразка українців у державотворчих змаганнях негативно відбилася на діяльності товариства, яке, однак, в умовах польського владного режиму намагалося дотримуватися основоположного принципу своєї діяльності – захист соціальних інтересів українських педагогів та боротьба із полонізацією народного шкільництва у Східній Галичині. Для реалізації цієї мети використовувався широкий арсенал засобів: від меморандумів до центральних органів влади до проведення краєвих віч та інших протестних акцій.

Список використаних джерел

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772–1939 рр.) / М. Барна // Рідна школа. – №7–8. – С.33–48.
2. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 1999. – 208 с.
3. Герасимович І. Збройна культурна війна / І. Герасимович. – Львів, 1925. – 86 с.
4. Загальне зібрання Тов-а «Учительська громада» // Українська школа. – 1926. – Т.І. (XXXII). – Зш. 1–3. – С.67.
5. Кошелева Н. Організація українського вчительства у Східній Галичині в 1881 – 1914 роках / Н. Кошелева // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип.33. – С.108–113.
6. Курляк І. Народне шкільництво у Галичині (Друга половина XIX – початок XX ст.) / І. Курляк // Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С.144–151.
7. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Інститут ук-ва НАНУ, Олір, 1995. – 368 с.
8. Луків О. Розвиток структури польських і українських освітніх закладів у Східній Галичині (1900–1933 рр.) / О. Луків // *Slavia Tarnopolensis*. – Тернопіль, 1996. – С.168–178.
9. Макух І. На народній службі / І. Макух. – Детройт, 1958. – 226 с.
10. Наші завдання // Українська школа. – 1926. – Т.І. (XXXII). – Зш. 1–3. – С.1.
11. [Редакційна] // Діло. – 1922. – 14 вересня. – С.1.
12. Ступарик Б. Національна школа і витоки, становлення / Б. Ступарик. – К., 1998. – 240 с.
13. Ступарик Б. Підготовка учителів в Галичині у XIX ст. / Б. Ступарик // Вісник Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти. – 1995. – №1. – С.45–55.
14. Терлецький О. 30-ліття «Учительської громади» (1908–1938) / О. Терлецький // Українська школа. – 1938. – Ч.1–6. – С.2–3.
15. Терлецький О. Історія «Учительської громади» (1908–1933) / О. Терлецький // Двадцятип'ятиліття товариства «Учительська громада»: ювілейний альманах. – Львів, 1935 – С.3–48.
16. Хмельовський П. Ідея «Рідної школи» в національному русі західних українців у другій половині XIX – на поч. XX ст. / П. Хмельовський // Проблеми історії України XIX – початку

XX ст. / Інститут історії України НАН України. – К., 2002. – Вип.5. – С.105–111.

17. Центральний державний архів України у Львівській області. – Ф.206. – Оп.1. – Спр.37.

18. Там само. – Спр.59.

19. Чоповський В. Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств «Просвіта» та «Рідна школа» на західноукраїнських землях (друга половина XIX ст. – 20–30-ті роки XX ст.) / В. Чоповський. – Львів, 1993. – 63 с.

20. Шкільні закони а українські середні школи // Українська школа. – 1926. – Т.І. (XXXII). – Зш. 1–3. – С.7.

21. Ювілейний альманах товариства «Учительська громада». – Львів, 1935. – 305 с.

References

1. Barna M. Rozvytok pedahohichnoyi osvity v Halychyni (1772–1939 rr.) / M. Barna // Ridna shkola. – №7–8. – S.33–48.

2. Bilavych H. Tovarystvo «Ridna shkola» (1881–1939 rr.) / H. Bilavych, B. Savchuk. – Ivano-Frankivs'k, 1999. – 208 s.

3. Herasymovych I. Zbroyna kul'turna viyna / I. Herasymovych. – L'viv, 1925. – 86 s.

4. Zahal'ne zibrannya Tov-a «Uchytel's'ka hromada» // Ukrayins'ka shkola. – 1926. – Т.І. – Зш. 1–3. – S.67.

5. Koshelyeva N. Orhanizatsiya ukrayins'koho vchytel'stva u Skhidniy Halychyni v 1881–1914 rokakh / N. Koshelyeva // Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya istorychna. – L'viv, 1998. – Vyp.33. – S.108–113.

6. Kurlyak I. Narodne shkil'nytstvo u Halychyni (Druha polovyna XIX – pochatok XX st.) / I. Kurlyak // Pedahohika i psykholohiya. – 1995. – №1. – S.144–151.

7. Lytvyn M. Istoriya ZUNR / M. Lytvyn, K. Naumenko. – L'viv: Instytut uk-va NANU, Olir, 1995. – 368 s.

8. Lukiv.O. Rozvytok sturktury pol's'kykh i ukrayins'kykh osvitnikh zakladiv u Skhidniy Halychyni (1900–1933 rr.) / O. Lukiv // Slaliva Tarnopolensis. – Ternopil', 1996. – S.168–178.

9. Makukh I. Na narodniy sluzhbi / I. Makukh. – Detroyt, 1958. – 226 s.

10. Nashi zavdannya // Ukrayins'ka shkola. – 1926. – Т.І. – Зш. 1–3. – S.1.

11. [Redaktsiyna] // Dilo. – 1922. – 14 veresnya. – S.1.

12. Stuparyk B. Natsional'na shkola i vytyky, stanovlennya / B. Stuparyk. – K., 1998. – 240 s.

13. Stuparyk B. Pidhotovka uchyteliv v Halychyni u XIX st. / B. Stuparyk // Visnyk Ternopil's'koho eksperimental'noho instytutu pedahohichnoyi osvity. – 1995. – №1. – S.45–55.

14. Terlets'kyy O. 30-litnya «Uchytel's'koyi hromady» (1908–1938) / O. Terlets'kyy // Ukrayins'ka shkola. – 1938. – Ch.1–6. – S.2–3.

15. Terlets'kyy O. Istoriya «Uchytel's'koyi hromady» (1908–1933) / O. Terlets'kyy // Dvadsyatyryyatylitnya tovarystva «Uchytel's'ka hromada»: yuvileynny al'manakh. – L'viv, 1935. – S.3–48.

16. Khmel'ovs'kyy P. Ideya «Ridnoyi shkoly» v natsional'nomu rusi zakhidnykh ukrayintsv u druhiy polovyni XIX – na poch. XX st. / P. Khmel'ovs'kyy // Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st. / Instytut istoriyi Ukrayiny NANU Ukrayiny. – K., 2002. – Vyp.5. – S.105–111.

17. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv Ukrayiny u L'viv'iy oblasti. – F.206. – Оп.1. – Спр.37.

18. Там само. – Спр.59.

19. Chopovs'kyy V. Budyeteli natsional'noho dukhu. Diyal'nist' kul'turno-osvitnikh tovarystv «Prosvita» ta «Ridna shkola» na zakhidnoukrayins'kykh zemlyakh (druha polovyna XIX st. – 20–30-ti roky XX st.) / V. Chopovs'kyy. – L'viv, 1993. – 63 s.

20. Shkil'ni zakony a ukrayins'ki seredni shkoly // Ukrayins'ka shkola. – 1926. – Т.І. – Зш. 1–3. – S.7.

21. Yuvileynny al'manakh tovarystva «Uchytel's'ka hromada». – L'viv, 1935. – 305 s.

Wowk L. G., Director of Lviv Medical Center College of Postgraduate Education, applicant of the Center for Research Ukrainian-Polish relations Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Lviv), medcolpo@gmail.com

The activity of «Uchitels'ka gromada» in the First World War and the first successful years

The activity of the Society «Uchitels'ka gromada» during the First World War and Polish-Ukrainian wars, as well as in the first post-war years, the analyzed. It is noted that the teacher's organization, even in the conditions of military action in

the territory of Galicia, did not cease activities, continuing to work in the cultural-educational direction. It was stated that many teachers who were members of the society took part in the fighting of the First World War, joined the armed forces of the Western Ukrainian People's Republic. It was emphasized that in the newly created state (ZUNR) the members of the society supported the innovations of the authorities in the educational sphere, in particular, they acted as one of the initiators of the convening of the congress of secondary school teachers from the territory under the control of the ZUNR (1919). It was noted that the defeat of Ukrainians in state-building competitions (1918–1919) crossed the hopes of Ukrainians for the formation of a Ukrainian school and led to the harassment of nationally-conscious teachers, which had a negative effect on the activities of the «Uchitels'ka gromada» in the early post-war years.

Keywords: «Uchitels'ka gromada», Galicia, First World War, Ukrainian-Polish war, teacher, education, school.

* * *

УДК 94(477.4):262.2

Левицький В. О.,
кандидат історичних наук, доцент, докторант
кафедри історії України, Тернопільський національний
педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
(Україна, Тернопіль), levior@ukr.net

РОЗВИТОК ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Висвітлено питання розвитку легкої промисловості Чернігівської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст., показано розміщення підприємств галузі. Охарактеризовано основні публікації з проблематики, якій присвячується означена стаття. Проаналізовано джерела постачання сировини для чернігівських фабрик і заводів. Зосереджено увагу на процесах капіталізації та економічній політиці Російської держави щодо легкої промисловості. Визначено вектори технічного розвитку фабрик внаслідок наукових досягнень та напрямів збуту продукції підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринках. Досліджено роль підприємців та робітників у розвитку галузей легкої промисловості.

Ключові слова: легка промисловість, текстильна промисловість, експорт, ринок, сировина, фабрика, технічний прогрес.

Проблема кризових явищ у легкій промисловості привертає особливу увагу суспільства й науковців до історико-економічних проблем у національній економіці. Процеси, що відбувалися в Україні в минулому потребують глибоких аналітичних і синтезованих оцінок істориками сьогодні. Тому на сучасному етапі історичної науки всестороннє осмислення особливостей розвитку легкої промисловості України передбачає вивчення проблем економічної історії та окремих її регіонів. Регіональна історія завжди була однією з актуальних тем не лише з науково-пізнавального погляду, а й у контексті виявлення історичних коренів сучасних проблем і шляхів їх вирішення. Становлення та розвиток галузей легкої промисловості у Чернігівській губернії мали свою специфіку порівняно із загальноукраїнськими тенденціями. Розвиток найважливіших галузей виробництва значною мірою залежав від імпорту устаткування, сировини і матеріалів. Багатьох галузей легкої індустрії взагалі не існувало.

Праці з питань легкої промисловості з'явилися відносно давно й мають в ряді випадків ідеологічно упереджене трактування історико-економічних процесів, що відбувалися в даний період. За характером ці дослідження мають часто лише загальний нарис основних процесів розвитку регіональної легкої промисловості України. Важливі відомості щодо легкої промисловості в Чернігівській губернії подають дослідники XIX ст. М. Домонтович [5] та А. Русов [8]. В дослідження промисловості внесли праці істориків, які